

CUPRINS

Voluntariat și/sau obligativitate la tineretul interbelic de <i>Zoltán Rostás</i>	7
Nota editorilor.....	19
Lista legilor, articolelor și a documentelor	25
A. MĂSURI LEGISLATIVE DE „INGINERIE SOCIALĂ” ASUPRA TINERETULUI	31
B. EDITORIALE, ARTICOLE ȘI DISCURSURI....	77
C. REPORTAJE	235
D. DOCUMENTE	263
Stat social, universitate socială, serviciu social de <i>Dragoș Sdrobiș</i>	291
Culturalization in Uniform	333

Voluntariat și/sau obligativitate la tineretul interbelic

Zoltán Rostás

Probabil, cea mai controversată dimensiune a Școlii gustiene este efemera organizare a Serviciului Social. Evident, o bună parte a neînțelegerilor provin din superficiala cunoaștere a acestei organizații, care și-a desfășurat activitatea preponderent în 1939. Dar, dacă analizăm destinul acestei creații gustiene în contextul interbelicului (și nu din perspectiva posteriorității), apariția și sucombarea ei s-au înscris în logica evenimentelor socio-culturale interne ale României, în strânsă corelație cu fenomene similare din Europa și nu numai. Bineînțeles, în prefața acestei antologii de texte despre Serviciul Social nu putem să realizăm o analiză aprofundată a acestei organizații, scopul nostru fiind lămurirea neînțelegerilor și a miturilor generate de-a lungul anilor.

Apariția în 1938¹ a Legii Serviciului Social, elaborată de Dimitrie Gusti și de sociologii monografiști afiliați Fundației Culturale Rega-

¹ Henri H. Stahl, *AMINTIRI ȘI GÂNDURI din vechea școală a „monografiilor sociologice”*, București, Editura Minerva, 1981, p. 391.

le „Principele Carol”, Henri H. Stahl și Octavian Neamțu, a șocat prin *obligativitatea* generalizată a serviciului pentru toți tinerii care terminau o facultate sau o școală superioară. Nu se poate înțelege acest demers fără a lua în calcul contextul european. După Primul Război Mondial, în foarte multe țări au apărut organizații și inițiative de muncă voluntară sau în folosul comunității pentru a atenua efectele șomajului și sărăciei care afectau nu doar păturile sociale largi, ci și tineretul. Asemenea mișcări nu au apărut numai în țări devastate de război, dar și în cele nebeligerante, cu democrație consolidată. Este de remarcat faptul că, în Europa secolului XX, prima dată munca obștească, implicând tineretul, a apărut în Danemarca, în 1917, iar după război, în 1920 în Anglia, Suedia și Bulgaria, în 1922 în Norvegia, iar în 1925 în Elveția, unde s-a impus ca cea mai viabilă soluție. În state ca Germania, Cehoslovacia, Polonia, România, Estonia, Letonia Belgia, Ungaria și Grecia după 1930 au apărut, rând pe rând, tabere de muncă ale tineretului².

De la bun început, organizațiile care au organizat asemenea tabere cereau implicarea statului. Deși popularitatea taberelor de muncă a crescut încă din anii '20, statele nu se grăbeau să se implice în astfel de mișcări. În România, D. Gusti, tot în anii 1920, odată cu transferarea la Universitatea din București, a sesizat că tulburările studențești au ca substrat o problemă socială și

² András Szécsényi, *A korszellem hálójában. Az egyetemi önkéntes munkaszolgálat rendszere, működése és nemzetközi beágyazottsága Magyarországon (1935-1944)* [În năvodul spiritului vremii. Sistemul, funcționarea și integrarea internațională a muncii obștești voluntare a studenților în Ungaria] Budapest, Gondolat, 2016, p. 33.

că aceasta merita toată atenția³. Pe de altă parte, fiind foarte interesat de evoluțiile vieții universitare, de atunci avea în vedere conferirea unui rol social studenților sub girul universităților, al statului⁴. Cum nici universitatea, nici statul nu au dat importanță acestor probleme, Gusti, prin structuri extrauniversitare (Institutul Social Român), a încercat, măcar experimental, prin campanii de sociologie monografică, să demonstreze necesitatea și posibilitatea de a da o ocupație utilă studenților și studentelor în timpul verii. În cadrul acestui experiment, mai ales după apariția crizei economice⁵ mondiale, orientarea studenților către munca culturală la sate, începând din 1934, se contura tot mai clar ca o alternativă utilă pentru mobilizarea tinerilor⁶. Școala gustiană nu abandonase cercetările monografice, ci adăuga o formulă de voluntariat asemănătoare celor din străinătate, axată pe

³ În ceea ce privește raporturile dinte mișcările studențești și Gusti, Ionuț Butoi a adus lămuriri importante în cartea sa, *Mircea Vulcănescu. O micro-istorie a interbelicului românesc*, București, Editura Eikon, 2015.

⁴ Rostás, Zoltán *Atelierul gustian. O abordare organizațională*, București, Editura Tritonic, 2005, pp. 41-42.

⁵ Theodora-Eliza Văcărescu, în teza sa de doctorat „Femeile în cercetarea sociologică și intervenție socială din România în anii 1920 și 1930” (nepublicată) a analizat remarcabil participarea voluntară a studentelor din Universitatea București la campaniile lui Gusti.

⁶ Dragoș Sdrobiș a realizat o analiză importantă a șomajului intelectual și a consecințelor sale în cartea sa *Limitele meritocrației într-o societate agrară. Șomajul intelectual și radicalizarea politică a tinerețului în România interbelică*, Iași, Editura Polirom, 2015.

asistență socială, de sănătate, de modernizare a gospodăriei etc. În aceste condiții de criză pe plan mondial, multe state au început să caute forme de atenuare a șomajului și de ocupare a tinerilor nevoiași. În Statele Unite, în cadrul programului New Deal al președintelui Roosevelt, în 1933, s-a înființat Civilian Conservative Corps, care, până în 1941, a încorporat sute de mii de tineri șomeri⁷. În România, rațiunea de a transforma radical munca culturală a Fundației Regale a avut o motivație similară. Gusti, ajuns director general al Fundației în 1934, a transferat munca culturală unor echipe studențești instruite de monografiști care aveau o bogată experiență de teren în mediul rural. Pentru aceasta i-a angajat la Fundație pe Henri H. Stahl, Octavian Neamțu, Gheorghe Focșa și, mai târziu, Anton Golopenția.

Dincolo de legitimarea internațională, inventarea și punerea la munca în mediul rural a echipelor studențești regale, în timpul verii, mai avea un rost: să fie o contrapondere față de taberele de muncă ale Gărzii de Fier care, în aceeași perioadă, au folosit munca voluntară ca metodă de educare legionară. Începând cu anii '30, din ce în ce mai multe state au luat în serios ideea folosirii studenților în tabere de muncă, unele introducând obligativitatea pentru anumite categorii de vârstă. În România, statul, prin Fundația condusă de Gusti, nu a procedat la declararea obligativității pentru studenți de a deveni echipieri regali, ci a alocat fonduri din ce mai mari pentru creșterea numărului lor păstrând, într-o primă etapă, voluntariatul. Pe măsură ce activitatea mișcării legionare creștea în importanță (în paralel cu afirmarea tot mai agresivă a puterilor revizioniste), ideea unei contrabalansări a

⁷ A. Szécsényi, *op.cit.*, p. 36.

acesteia, prin introducerea obligativității pentru studenții care terminau o facultate sau o școală superioară, a determinat aprobarea proiectului Serviciului Social. Astfel, pe 13 octombrie 1938, Regele Carol al II-lea a promulgat Legea Serviciului Social. Acest pas făcut în timpul dictaturii regale era, fără doar și poate, un act politic îndreptat împotriva Mișcării Legionare, care, chiar în ilegalitate fiind, exercita o atracție semnificativă în mediul studentesc. Deci, Serviciului Social i-a revenit sarcina ca, prin organizarea intervenției sociale la țară, deci printr-o muncă utilă, tineretul să fie ferit de „oferta” extremei drepte.

O altă dimensiune a acestei legi, care i-a contrariat pe unii studenți, a fost faptul că, pentru a participa la munca culturală la sate, erau nevoiți să îmbrace uniforma și să participe la o pregătire paramilitară cu ingrediente net propagandistice: marș în formațiune, intonarea de cântece patriotice carliste, salutul cu brațul drept aruncat înainte (salut roman adaptat), introdus de Carol II în mișcările de tineret, apoi generalizat în timpul dictaturii regale. Probabil, mulți studenți proveniți din aristocrație și din clasa de mijloc au fost șocați de regulile Serviciului Social:

„Era foarte strict – mărturisea Irina Pop-Sturza. Adică sculatul de dimineață și prezentarea la ridicarea drapelului era foarte strictă. După, se făcea gimnastică. Întâi era intrarea în careu, ridicarea drapelului și după aia aveam ora de gimnastică. După aceea aveam orele de curs, era o plimbare în oraș, încolonate și cu cântece patriotice. Ai să vezi acolo câteva cântece... tâmpenii din astea. Pe urmă, după-masa, aveam o oră de odihnă și, după aia, program liber. Mai era câte un curs și după-masa câteodată... Când am terminat cursurile am dat un examen și cele care au avut notele cele mai bune au fost

repartizate ca șefe de echipă. N-am fost dinainte pregătită șefă de echipă. A fost pe baza rezultatului examenului de absolvire. Examenul a fost destul de greu. Pentru că au încercat să bage în capul nostru – ai să vezi acolo. Că ei veneau totuși... erau sociologi toți, or pentru noi sociologia nu exista. Nu mai ții minte ce făceam duminica. Mai făceam câte o excursie. Am făcut una chiar împreună cu echipa de băieți, acolo unde este acum barajul de la Vidraru, o zi întreagă. Băieții erau în altă clădire. Una din colegele mele era logodită, tot cu un coleg. Dar n-aveau voie să se vadă. Erau oameni majori amândoi, dar nu avea voie să vină el sau să-i facă vizită. Țștia au venit cu toată rigiditatea asta nazistă, legionară. Pentru toți a fost șocant”⁸.

Cei care, înainte de promulgarea Legii Serviciului Social, au beneficiat de pregătirea Fundației și de experiența muncii echipelor din anii anteriori, cunoșteau din interior rațiunea schimbărilor semnificative operate în organizarea echipelor și au avut înțelegere, mergând până la a justifica noile măsuri:

„Discret, dar foarte, foarte stăruitor – sublinia Constantin Marinescu, fost îndrumător de școală de pregătire a viitorilor comandanți de echipă – se urmărea o replică la Mișcarea Legionară. Adică: ei aveau uniforme – noi aveam uniforme. Ei aveau salutul, steagurile – noi aveam salutul, steagurile. Ei aveau cântece patriotice – noi aveam cântece patriotice. Ei organizau tabere de muncă – noi urma să organizăm, și-am și organizat din vara aceea, nu-i așa?, tabere. Echipa în sat era o tabără, fiindcă adunam alți

⁸ Zoltán Rostás, *Strada Latină nr. 8. Monografiști și echipieri gustieni la Fundația Culturală Regală „Principele Carol”*, București, Editura Curtea Veche, 2009, p. 262.

tineri din sat în jurul nostru. Echipa nu muncea niciodată singură ci, în cadrul secției respective a Căminului Cultural, aduna tineri, aduna săteni care vroiau să activeze împreună cu noi. Deci era un fel de replică la Mișcarea Legionară. Chiar salutul: noi foloseam tot salutul de „Sănătate!”, de „Comarade!” Noi ziceam „Comarade!”, adică, consideram că termenul acesta, care a fost un termen nobil, militar, fusese nițel mânjit de legionari cu utilizarea lui. Sigur că da!”⁹.

Însă puțină lume știe că, dincolo de aceste formalități, e drept derutante (și, ulterior, provocatoare de confuzii), conținutul pregătirii pentru munca culturală la sate s-a aflat într-o deplină legătură cu cea practică de echipele studențești regale între 1934 și 1938. Adică, echipele Serviciului Social ar fi activat pe cele patru dimensiuni ale muncii de la sate, anume cultura muncii, cultura sănătății, cultura minții și cultura sufletului. Acest activism era destinat „ridicării satelor” nu într-o manieră iluminist-colonialistă de transfer de cunoștințe generale, ci prin implicarea practică a sătenilor la munca de modernizare a satului¹⁰, o modernizare pe

⁹ *Ibidem*, p. 173.

¹⁰ În cadrul Cooperativei Gusti, Ion Matei Costinescu dezvoltă cercetări pe proiectul gustist din perspectiva biopoliticii. Construcția națiunii de tip gustian presupune mai mult și, nu atât un transfer ideologic, cât, mai degrabă, încorporarea unor tehnici și practici care ar fi făcut, din țăranul român, un nou subiect politic. A se vedea Ion Matei Costinescu, "On Modernity and Technologies of Nation-Building in the Projects of the Bucharest Sociological School", *Transilvania*, nr. 11-12/2012, și "The Shrewd Ecu-
menicism of the Encyclopedia of Romania: Biopolitics, Ethnic Cooperativism, and the Peasant State", *Transilvania*, nr. 10-11, 2014.

linia nevoilor stringente, prin intermediul căminului cultural comunal. Evident, această muncă obligatorie era net superioară față de cea din taberele de muncă fizică exclusivă, pentru că implica cunoștințe profesionale dobândite, deci munca lor ar fi fost utilă și percepută ca atare de o comunitate concretă.

Dacă organizarea activismului cultural/social al tineretului universitar a fost vizibilă în presa vremii, mai puțin cunoscută a fost dimensiunea de organizare a *cercetării științifice* prin Legea Serviciului Social. Aceasta prevedea transformarea Institutului Social Român în Institutul de Cercetări Sociale ale României, o rețea de institute de cercetări sociale, cu sediul la Cluj, Iași, Chișinău, Timișoara, Craiova și Constanța. Au fost demarate inclusiv angajări ale vechilor monografiști care aveau, acum, speranța să continue munca de cercetare într-un cadru instituționalizat. Chiar dacă statutul lor de cercetător nu a durat decât câteva luni, nu trebuie să uităm că acest cadru organizațional generos a facilitat începerea editării materialelor pentru Congresul Internațional de Sociologie, atât ale autorilor autohtoni, cât și ale celor străini.¹¹ (Din păcate analiza conținutului acestor comunicări este încă la început.¹²)

¹¹ Un rol covârșitor în această operațiune a avut directorul Direcției de Publicații a Institutului de Cercetări Sociale ale României, Anton Golopenția. Vezi în Anton Golopenția, *Opere complete, Vol. I. Sociologie*, Ediție alcătuită și adnotată de Sanda Golopenția, București, Editura Enciclopedică, 2002, p. LXXXIV.

¹² Un început încurajator îl constituie analiza comunicărilor germane, realizate de Irina Năstase-Matei în studiul intitulat „Sociologia între știință și politică în timpul celui de-al Treilea Reich. Contribuțiile germane pentru Congresul Internațional de Sociologie

Din nefericire, din cauza războiului, munca efectivă la țară nici nu a fost începută, echipele fiind rechemate în orașele universitare de unde au pornit, iar șefii de echipe au fost angajați la Centrala Fundației Culturale Regale din București. Pe urmă, după atacarea Poloniei de către Germania nazistă, la 1 septembrie 1939, și după asasinarea la 21 septembrie a primului ministru Armand Călinescu, urmate de represaliile împotriva Mișcării Legionare, situația politică internă și externă s-a degradat în așa măsură, încât Suveranul a decis suspendarea Legii Serviciului Social. Astfel, acest experiment numit Serviciul Social nu poate fi contestat în bloc. Nu există date certe că studențimea adunată în școlile de pregătire ale instituției ar fi fost influențată semnificativ de legionari. Unele informații ale Siguranței în acest sens sunt grave, dar pare-se restrânse, în raport cu amploarea numărului de studenți implicați în Serviciul Social. Suspendarea Legii și încetarea activității instituționale au fost cauzate, de fapt, de guvernul condus de Constantin Argetoianu, care nu vedea cu ochi buni prevederile Legii și amestecul studenților în administrarea localităților. Nu mai puțin cântărea în această ecuație și nevoia de fonduri noi pentru înzestrarea armatei, având în vedere războiul desfășurat în vecinătatea României. Cert este că nu am găsit o motivare a suspendării bazate pe susținerea inoportunității conținutului acestei legi. Așa că Gusti, în anii următori, chiar și după război, în condiții politice radical schimbate, folosea

de la București (1939)”, publicat în volumul de studii Irina Năstase-Matei și Zoltán Rostás (coord.), *Alma mater în derivă. Aspecte alternative ale vieții universitare interbelice*, Cluj-Napoca, Editura Școala Ardeleană, 2016.